

ΑΓΙΑ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ - ΥΠΑΤΙΑ ΤΟ ΨΕΥΤΟΔΙΛΗΜΜΑ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ ΠΙΣΤΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

Μέ αφορμή τίς μνήμη τῆς μεγάλης φιλοσόφου καί μάρτυρος τῆς Χριστιανικῆς Πίστεως, Ἁγίας Αἰκατερίνης τῆς πανσόφου, ἀφιερώνουμε τό μικρό αὐτό κείμενο στήν παράλληλη καί δημιουργική σχέση τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας μέ τήν ἐπιστήμη. Στόχος ἡ ἀποδόμηση τοῦ ψευτοδιλήμματος τῆς ἀντιπαλότητας τῶν δύο.

Ποτέ στήν ἱστορία τοῦ κόσμου δέν ὠφέλησε εἴτε τήν ἐπιστήμη εἴτε τήν πίστι, νά ὑπηρετοῦν συγκεκριμένες ἰδεολογίες. Ὅταν ἔγινε αὐτό, στήν Εὐρώπη συνετελέσθη ἡ πνευματική διαφοροποίηση τῆς πίστεως ἀπό τήν ὀρθόδοξη Ἀνατολή. Τότε γεννήθηκε ἡ ἐκκοσμίκευση, ἡ θρησκευοποίηση καί ἡ ἐκφιλοσοφηση τῆς πίστεως. Ὅπου ἡ ἐπιστήμη ὑπηρέτησε συγκεκριμένη ἰδεολογία, δημιούργησε τά ρεύματα τοῦ δυαλισμοῦ καί τοῦ ἀτομισμοῦ, στοιχεῖα πού ὀδήγησαν τόν δυτικό πολιτισμό σέ κοινωνικές ἐπαναστάσεις¹.

Τό πρόβλημα αὐτό, καταγράφει τό 1873, ὁ Ἀρθοῦρος Ρεμπώ². «Τό τέλος τῆς Εὐρώπης εἶναι δύο συμπληγάδες. Ἀπό τήν μία ὁ δυτικός χριστιανισμός, διπλαδί ἡ ὑποκρισία καί ἡ ἀσφυξία τοῦ καθολικισμοῦ, καί ἀπό τήν ἄλλη ὁ ὀρθολογισμός, ὁ θετικισμός καί ἡ ὑστερία τῆς ἐπιστήμης τῆς προόδου καί τῆς δράσης».

Στήν Ἀνατολή ὑπῆρξε ἄλλη πνευματική εξέλιξη βασισμένη στήν ἀποστολική καί πατερική παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ποτέ δέν φοβήθηκε τήν ἐπιστήμη γνωρίζοντας, πώς καί οἱ δύο ὑπηρετοῦν διαφορετικά τόν ἄνθρωπο. Ὅς καταγράφουμε, γιά νά γίνει αὐτό κατανοητό, δύο ἀπλά παραδείγματα:

¹ Χρῆστος Γιανναῶς, *Ὁρθοδοξία καί Δύση στή Νεώτερη Ἑλλάδα*, Ἐκδόσεις Δόμος, Ἀθήνα 1999.

² Χ. Λιοντάκης, «Ἡ ἀστραπή τῆς ποίησης», πρόλογος στό Α. Rimbaud, *Μιά ἐποχή στήν κόλαση*, μετάφραση Χριστόφορος Λιοντάκης, ἐκδόσεις Γαβριελίδης, Ἀθήνα 2004, σσ. 11-12 καί 31.

1) Ἡ ἐπιστήμη τῆς ἱατρικῆς ἔχει στόχο τὸ ἀνώδυνο τῆς ζωῆς καὶ τὸ ἀξιοπρεπές του θανάτου. Ἡ πίστι ὅμως, διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σώζει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸν θάνατο καὶ διὰ τοῦ θανάτου.

2) Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία προετοίμασε, μέσω τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, τὴ διάδοσι τῆς διδασκαλίας τῆς «νέας θρησκείας» ἀρχικὰ στὶς χῶρες γύρω ἀπὸ τὴ Μεσόγειο. Ἐπίσης ὁ πλοῦτος τῆς φιλοσοφίας μας μέ τίς σαφεῖς ἐννοιες καθιέρωσε διὰ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας τὰ δόγματα τῆς πίστεώς μας.

Ἔτσι λοιπόν, πίστι καὶ ἐπιστήμη, ἀλληλοπεριχωροῦνται καὶ ἀλληλοσυμπληρώνονται. Ζωντανὸ παράδειγμα ἡ ἁγία Αἰκατερίνη ἡ πάνσοφος καὶ ἡ ταῦτισί της μέ τὴν Ἀλεξανδρινὴ φιλόσοφο Ὑπατία. Δέν ἔχουμε ἱστορικὸ πρῖσμα, ὥστε νὰ μᾶς ἀπασχολεῖ, ἂν τὰ δύο πρόσωπα εἶναι τελικὰ ἕνα, καθὼς ὑπάρχουν πολλές πηγές καὶ ἀναφορές πού καταγράφουν τὸ ἀντίθετο. Μᾶς ἐνδιαφέρει ὅμως ὅτι τὸν 4ο καὶ 5ο μ.Χ. αἰῶνα στὴν Ἀλεξάνδρεια, στὴν πόλιν τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θεολογίας, ζοῦν δύο σπουδαῖες γυναῖκες –ἂν δεχθοῦμε τίς πηγές ἱστορικῶν, ὅπως ὁ Εὐσέβιος– πού ἡ μία, ἡ Αἰκατερίνη, ὡς ἁγία φιλοσοφεῖ καὶ ἡ ἄλλη, ἡ Ὑπατία, ὡς φιλόσοφος θεολογεῖ.

Γιὰ τὴν Ἁγία Αἰκατερίνη καὶ τὴ ζωὴ της ἔχουμε ἀρκετές πηγές ὅπως τὸν Συμεὼν τὸν μεταφραστή, τὸν Ἀθανάσιο ταχογράφο³. Σπούδασε φιλοσοφία καὶ ρητορικὴ, ἔζησε παρθενικά καὶ ἀσκητικά καὶ μαρτύρησε τὸ 305 μ.Χ., ἐπειδὴ προκάλεσε σέ φιλοσοφικὸ διάλογο πενήντα εἰδωλολάτρεις σοφούς καὶ τοὺς συνέντριψε, μέ ἀποτέλεσμα ὅλοι τους νὰ γίνουν Χριστιανοί. Τὸ ὄνομά της ἦταν Δωροθέα, ὅμως λόγω τῆς ἀμέμπτου ἠθικῆς της ὀνομάστηκε Ἀεικαθερινᾶ (ἀεὶ=πάντοτε, καθερινᾶ=καθαρή) καὶ ἐκ παραφθορᾶς ἔγινε Αἰκατερίνη.

Ἡ Ὑπατία, σύμφωνα μέ τὸν μαθητὴ της, τὸν Συνέσιο τὸν Κυρηναῖο, μετέπειτα ἐπίσκοπο Πτολεμαίδας⁴, ἔζησε 100 χρόνια ἀργότερα ἀπὸ τὴν ἁγία, εἶχε ἀριστοκρατικὴ καταγωγή καὶ σπούδασε φιλοσοφία, μαθηματικά, γεωμετρία καὶ ἀστροφυσικὴ. Ἔζησε ἐνάρετο καὶ ἄσπιλο βίον καὶ ἦταν χριστιανή. Ἴσως ὁ κοινὸς τρόπος ζωῆς, νὰ ἰσχυροποιεῖ τὸ σενάριο, ὅτι ἁγία Αἰκατερίνη καὶ Ὑπατία, εἶναι ἕνα καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπο.

Ἡ βασικὴ ὅμως παράδοσι, πού ταυτίζει τὰ πρόσωπα τῶν δύο γυναικῶν, εἶναι αὐτὴ πού διαμορφώθηκε στὴ Λαοδίκεια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐκεῖ λοιπόν ὑπῆρχε ναὸς πρὸς «τιμὴν καὶ μνήμην τῆς Ὑπατίας τῆς φιλοσόφου καὶ μάρτυ-

³ P.G. 116,276->01, Κέντρο Πατερικῶν ἐκδόσεων, Ἀθῆνα 1994.

⁴ P.G. 66,132, Κέντρο Πατερικῶν ἐκδόσεων, Ἀθῆνα 1994.

ρος», ο οποίος πανηγύριζε στις 25 Νοεμβρίου, «τῆς παρθενομάρτυρος Αἰκατερίνης, ἀπό τό ὄνομα τῆς ὁποίας τά πλήθη τῶν πέριξ πιστῶν ἐορτάζαν τίν σοφίν ῥήτορα κόρην Ὑπατία»⁵. Ὅλα τα ἀνωτέρω τά ἀναφέρουμε ὡς ζωντανό παράδειγμα τῆς δημιουργικῆς σχέσης καί τῆς ἱστορικῆς πορείας τῆς ὀρθόδοξης πίστεως καί ἐπιστήμης, ὅπως αὐτή ἀποτυπώνεται στή ζωή δύο χριστιανῶν γυναικῶν ἢ στό πρόσωπο μίας γυναίκας φιλοσόφου καί ἁγίας, πού μαρτύρησε ἀπό ἀγάπη καί πίστη στόν Χριστό. Κάποιοι νομίζουν πῶς μέ τόν θάνατο ἀνθρώπων μποροῦν νά σταματήσουν τίν ἀλήθεια, νά καταστρέψουν τίν πίστη, νά ἐξαφανίσουν τίν ἐπιστήμη. Ὅπως δέν ἐξαφάνισαν τόν χριστιανισμό δολοφονώντας τούς χριστιανούς, ἔτσι καί μέ τίν Αἰκατερίνη – Ὑπατία, μετά τόν θάνατό της δέν ἔσβησε ἡ ἑλληνική φιλοσοφία καί τά μαθηματικά. Ἀντιθέτως, μᾶς ἐπιβεβαιώνουν τίν σχέση πίστεως-ἐπιστήμης, ἀφοῦ οἱ πατέρες τῶν χρόνων μέχρι καί τίν βυζαντινὴ ἐποχὴ σπουδαζαν ῥητορική, φιλοσοφία, θετικές ἐπιστήμες, ἰατρική κτλ. Ἀλλά καί σπουδαῖοι ἐπιστήμονες γίνονται χριστιανοί καί ὑπηρετοῦν τίν ἐπιστήμη τους.

Βέβαια στήν Εὐρώπη τά πράγματα ἐξελίσσονται τελείως διαφορετικά καί προβληματικά. Πίστη καί θετικές ἐπιστήμες, ἀπό τόν 17ο αἰῶνα, ἀρχίζουν καί δημιουργοῦν ἀντιπαλότητα, πού κορυφώνεται, μέ τίν καταδίκη του Γαλιλαίου καί τοῦ Δαρβίνου. Στήν Ἀνατολή, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία μέ τή Θεολογία της, μένει σχετικά ἀμέτοχη ἱστορικά σέ ὄλο αὐτό τό διάστημα, κυρίως ἀπό τόν 17ο μέχρι τόν 20ο αἰῶνα, καί γιά τό λόγο αὐτό δέν διεκδικεῖ σημαντική συμμετοχὴ σέ αὐτό πού σήμερα ὀνομάζουμε Δυτικοευρωπαϊκὸ Πολιτισμὸ. Στόν Ὁρθόδοξο χῶρο, ἀναπτύσσεται γενικότερα μιὰ διαλογικὴ συνάντηση Θεολογίας καί Ἐπιστήμης. Ὅμως τόν 17ο αἰῶνα ἡ προβληματικὴ σχέση Πίστεως-Ἐπιστήμης ἀπό τή δυτικὴ Εὐρώπη περνᾶ καί στήν ἀνατολικὴ Εὐρώπη καί ἐκεῖ πρώτη φορά συναντᾶται μέ τίν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, μέσω τῆς τεχνολογικῆς ἐπανάστασης. Ἡ θεολογία ἀρχικά αἰφνιδιάζεται καί χρησιμοποιεῖ ἀπολογητικά δάνεια Ρωμαιοκαθολικῆς καί Προτεστάντικῆς προέλευσης. Ὡστόσο, καί σχετικά σύντομα, ἡ ὀρθόδοξη Θεολογία βρῆκε τή σχέση της μέ τίν ἐπιστήμη, ἐπειδὴ ἡ πατερική της παράδοση, δέν ἀσχολεῖται μέ τίν κοσμολογία, ἀλλὰ μέ τίν ἀνθρωπολογία καί τίν ὄντολογία. Κοντολογίς, ἀσχολεῖται μέ τή σωτηρία τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Τό γεγονός ὅτι ὁ ἀνατολικὸς κόσμος καί ἡ Ἐκκλησία ἦταν ὑπὸ τίν κυριαρχία τῆς Ὄθωμανικῆς καί Τσαρικῆς Αὐτοκρατορίας, βοήθησε σημαντικά, ὥστε νά μὴν συμμετέχει εὐρέως ἡ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καί

⁵ Β. Μυρσιλίδη, *Βιογραφία φιλοσόφου Ἑλληνίδος Ὑπατίας*, Ἀθῆνα 1926.

ή Θεολογία της, στή διαμόρφωση του δυτικοευρωπαϊκού πολιτισμού διά της Αναγεννήσεως. Ο πολιτισμός των αιώνων αυτών διά της Αναγέννησης σπαργανώνεται ιστορικά από πέντε πολιτικά κινήματα. Τόν σχολαστικισμό, τόν νομιναλισμό, τόν ανθρωπισμό, τόν προτεσταντισμό και τόν διαφωτισμό⁶. Σέ όλα αυτά, ή Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἦταν πανταχοῦ ἀποῦσα, εὐτυχῶς. Γιά τό λόγο αὐτό, ἐπιμένουμε καί πάλι ὅτι στήν ἐμφάνιση τῆς Αναγέννησης, τῆς Μεταρρύθμισης, τῆς Ἀντιμεταρρύθμισης καί τοῦ Διαφωτισμοῦ, ή Ὁρθόδοξη Θεολογία ἦταν ἀποῦσα. Γι' αὐτό καί ποτέ μέχρι σήμερα, στήν ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, δέν ὑπῆρξε ἀντιπαλότητα Πίστης καί Ἐπιστήμης. Ἄλλωστε καί οἱ δύο στήν ἐφαρμογή τους χρησιμοποιοῦν κοινές μεθόδους.

Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καί ή ζωή Της, στηρίζονται, ὅπως καί ή Ἐπιστήμη, στήν παρατήρηση καί τό πείραμα. Κατ' ἀρχήν, ή Πίστη μας στόν Χριστό, εἶναι ὑπέρβαση κάθε θρησκείας καί κάθε ἔννοιας θρησκευτικῆς καθηκοντολογίας. Δέν εἶναι ἀποδοχή κάποιων ἀληθειῶν ἢ ἀρχῶν, ἄνωθεν ἐπιβαλλομένων. Ἡ Ὁρθοδοξία δέν ἔχει ἀπόλυτες ἀρχές καί ἀλήθειες πού πρέπει νά τηρηθοῦν στό ἀκέραιο. Τό Εὐαγγέλιο δέν εἶναι κοράνι. Ἡ Θεολογία δέν εἶναι φιλοσοφία γιά στοχασμούς καί δογματισμούς. Γι' αὐτό καί εἶπαμε ὅτι ή Πίστη μας μοιάζει μέ τήν Ἐπιστήμη. Πίστη καί Ἐπιστήμη, ἔχουν ὡς προτεραιότητα ὄχι τά βιβλία καί τά κείμενα, ἀλλά τό πείραμα καί τήν παρατήρηση. Στήν περίπτωση τῆς ὀρθόδοξης ζωῆς, πείραμα εἶναι ή διαδικασία τῆς νήψης, ὁ ἀγώνας δηλαδή γιά τήν πνευματική ζωή καί καλλιέργεια, ἐνῶ παρατήρηση εἶναι ή κατανόηση διά τοῦ φωτισμοῦ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τοῦ ἀκτίστου Θεοῦ⁷. Μέ αὐτό τό ἀπλό παράδειγμα, κατανοοῦμε ὅτι ή Πίστη καί ή Ἐπιστήμη ἔχουν τήν ἴδια μεθοδολογία. Δέν εἶναι τυχαῖο, ὅτι τούς μεγάλους ἀσκητές, ὅπως τόν Μ. Ἀντώνιο, ή Ἐκκλησία τούς ὀνόμασε καθηγητές τῆς Ἐρήμου.

Ἔργο λοιπόν, τῆς Ὁρθόδοξης Θεολογίας σήμερα, σέ διάλογο μέ τήν μοντέρνα Ἐπιστήμη, εἶναι νά ἀξιοποιήσει, νά διδάξει καί νά μεταλαμπαδεύσει στους ἐπιστήμονες, τήν πατερική θεολογία, πού ἐξυμνεῖ τήν ἀξία τοῦ προσώπου καί τή μοναδικότητά του, καθώς καί τόν ἡσυχαστικό της πλοῦτο. Μέ τήν ἔννοια «ἡσυχασμός», ἐννοοῦμε ἕνα κίνημα κατ' ἐξοχήν προσωποκρατικό⁸.

⁶ Τεκμήρια βλ. Μ. Μπέγζος, *Διαλεκτική φυσική καί ἐσχατολογική θεολογία*, Ἀθήνα 1985.

⁷ π. Γ. Μεταλληνός, *Πίστη καί Ἐπιστήμη στή Ὁρθόδοξη Γνωσιολογία*, ἐκδόσεις Ἀκρίτας.

⁸ J. Meyendorff, *St Gregoire Palamas et la mystique orthodoxe*, Paris 1959, 88, 123 131, «ce qui opposait Palamas a ses adversaires, c' etait la philosophie essentialiste dont ils s' etaient faits les promoteurs... A cette philosophie essentialiste, le docteur hesychaste opposait un personnalisme existentiel...»

Ἡ Ὁρθόδοξη Θεολογία πρέπει νά προβάλει καί νά προτείνει στήν ἐπιστήμη τήν ἀξία τῆς ἀνθρωπίνης υπάρξεως, τῆς ἱερότητας τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου καί τῆς μοναδικότητας καί αἰωνιότητος τῆς ψυχῆς του. Μία τέτοια συμβολή θά εἶναι θετική καί οὐσιαστική, τόσο στήν Ἀνατολή, ὅσο καί τή Δύση, στόν βαθμό πού ὁ καθένας βιώνει καί υἰοθετεῖ στή ζωή του τόν τεχνολογικό πολιτισμό τοῦ καιροῦ μας. Ἔργο τόσο τῆς Πίστης, ὅσο καί τῆς Ἐπιστήμης, εἶναι ἡ ἀνακαίνιση καί ἡ μεταμόρφωση τοῦ τεχνολογικοῦ πολιτισμοῦ καί τῆς ἐξέλιξής του, σέ μία στροφή πού στόχο θά ἔχει νά ὑπηρετοῦν τίς πνευματικές καί ὑλικές ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου καί τόν σεβασμό τῆς φύσης. Τά πρότυπα τῶν δύο γυναικῶν, Ἁγίας Αἰκατερίνης καί Ὑπατίας, δείχνουν τή δημιουργική συμπόρευση Πίστης καί Ἐπιστήμης, πού ὁδηγεῖ τόσο στήν καλλιέργεια τῆς ψυχῆς, ὅσο καί στήν ἀνάπτυξη τῆς σκέψης. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καί ἡ Θεολογία της, ποτέ δέ φοβήθηκε τήν Ἐπιστήμη, ἀκόμη καί στήν περίπτωση τοῦ Δαρβίνου, περὶ τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀνθρώπου, ἡ Θεολογία ἀπάντησε, διά τοῦ διακεκριμένου βιολόγου καί Ὁρθόδοξου Χριστιανοῦ Θεοδοσίου Ντομπζάνσκυ. «Ὁ ἄνθρωπος δημιουργήθηκε κατ' εἰκόνα Θεοῦ, διά μέσου τῆς ἐξελικτικῆς διαδικασίας». Ὅ,τι καί νά ἀνακαλύψει ἡ Ἐπιστήμη, καί ὅσο ψηλά καί ἀν φτάσει ἡ ἔρευνα, πάντα θά συναντᾷ ψηλότερα τόν Θεό.